

Žena i o slobodi žene:

Klara Dajčeva (1897. – 1984.), liječnica i feministkinja

Women and about women's freedom:

Klara Dajčeva (1897 – 1984), doctor and feminist

Stella Fatović-Ferenčić[✉]

¹Odsjek za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Deskriptori

LIJEČNICE – povijest;
FEMINIZAM – povijest;
ŽENSKA PRAVA – povijest;
POVIJEST 20. STOLJEĆA; HRVATSKA

Descriptors

PHYSICIANS, WOMEN – history;
FEMINISM – history;
WOMEN'S RIGHTS – history;
HISTORY, 20TH CENTURY; CROATIA

SAŽETAK. Hrvatska liječnica Klara Dajčeva (1897. – 1984.) analizirana je u ovome radu kao poticaj identifikaciji žena unutar medicinskog korpusa te uvođenju ženske perspektive u istraživanja povijesti medicine i društva na našim prostorima. Njezin članak *O utjecaju adrenalina na regeneraciju tkiva* objavljen u *Liječničkom vjesniku* 1921., izostavljen u svim do sada objavljenim izvorima, identificiran je u ovom radu kao prvi eksperimentalne i vizualne objave u ženskom autorstvu. Prikazan je feministički narativ Klare Dajčeve, kao jedine do sada poznate feministice iz hrvatskih liječničkih redova, za koji je utvrđeno da funkcionira kao poveznica između medicinskog opažanja i društvene kritike.

SUMMARY. The Croatian physician Klara Dajčeva (1897–1984) is analyzed in this paper as an incentive for the identification of women within the medical corps and the introduction of a female perspective into research into the history of medicine and society in our region. Her article "On the Influence of Adrenaline on Tissue Regeneration", published in *Liječnički vjesnik* in 1921, omitted in all previously published sources, is identified in this paper as the first experimental and visual publication by a woman. The feminist narrative of Klara Dajčeva, as the only feminist known so far from the Croatian medical ranks, is presented, which has been determined to function as a link between medical observation and social criticism.

Premda prisutnost liječnica u hrvatskoj medicinskoj zajednici pratimo već krajem 19. stoljeća, njihova se prepoznatljivost osnažuje tek u prvim desetljećima 20. stoljeća, kada ih na popisu članica Zbora brojimo već dvadesetak te nekoliko njih i kao autorica članaka objavljenih u *Liječničkome vjesniku*.^{1,2} Ipak, njihov glas još uvijek izostaje tijekom rasprava na sjednicama Zbora, unutar uredništva *Liječničkoga vjesnika* ili pak tijekom sjednica stručnih društava. Tim više pažljivom čitatelju starih brojeva *Liječničkoga vjesnika* neće promaknuti intrigantan tekst ispravka upućen tadašnjem uredniku ovog časopisa Vladimiru Jelovšku, otisnut u osmom broju 1923. godine, koji potpisuje jedna liječnica: *Mnogo poštovani gosp. doktore! Molim Vas da budete tako dobri i da izvolite u slijedeći t.j. 9-ti broj „Liječničkog vjesnika“ uvrstiti ovaj ispravak. „U prošlom broju „Liječničkog vjesnika“ potkrala se je radi neupućenosti pogreška, te je štampano jedno krivo ime: mjesto dr. Klara Župić Dajč treba da bude dr. Klara Dajčeva“. Ako mi tu želju ne možete ispuniti biću prinudjena da istupim iz Zbora liječnika, jer ne mogu dopustiti da se moje ime, koje je jasno napisano u osobniku, bez mojega znanja mijenja. S odličnim štovanjem dr. Klara Dajčeva.*³

Ovaj beskompromisno traženi ispravak pogrešnog navoda prezimena ženske predstavnice liječničkoga

staleža izaziva zanimanje. Tko je bila ova liječnica, nedvojbeno feminističkog svjetonazora, koja traži korekciju prezimena prikazat ću u ovome radu, s ciljem nadopune informacija koje su o njoj objavljene u leksikografskim natuknicama. Kako bih dopunila podatke izostavljene u primarnoj literaturi detaljnije ću prikazati i njezin prvi članak objavljen u *Liječničkome vjesniku* 1921., koji pripada ranom eksperimentalno-kliničkom diskursu ovog časopisa. Ukazat ću na činjenicu da rad Klare Dajčeve uz priloženu fotografiju predstavlja i početak uključivanja žena u vizualne objave na stranicama *Liječničkoga vjesnika*. Uz navedeno, identifikacijom i analizom tekstova ove liječnice objavljenih u časopisu *Ženski svijet* i *Ženski pokret* prikazat ću stajališta u kojima ona izražava kritiku vezanu uz položaj žena u razdoblju između dvaju ratova, čime ću ju identificirati kao jedinu do sada prepoznatu predstavnicu feminističkog pokreta iz redova hrvatskih liječnica. Oslanjajući se na njezin potpis u pismu uredniku *Liječničkoga vjesnika*, navodit ću njezino ime i prezime

✉ Adresa za dopisivanje:

Dr. sc. Stella Fatović-Ferenčić, <https://orcid.org/0000-0001-9637-4792>,
Odsjek za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti HAZU,
Gundulićeva 24, 10000 Zagreb, e-pošta: stella@hazu.hr

Primljeno 24. travnja 2026., prihvaćeno 29. lipnja 2026.

u formi kojom se u tom pismu potpisuje (Klara Dajčeva), premda katkada svojemu imenu dopisuje i prezime svoga supruga Stanislava Župića u formi Klara Dajčeva-Župić, a katkada se njezino prezime u tiskovinama navodi i kao Dajčova.

Kad žena bude spoznala da je sila njezin položaj neće biti tako bijedan – prvi feministički napis Klare Dajčeve u časopisu Ženski svijet

Poznata je činjenica da se ženski građanski pokret javlja i na našim prostorima već sredinom 19. stoljeća, a početkom 20. stoljeća usmjeren je na ciljeve sudjelovanja žena u političkoj sferi kroz zahtjeve za pravom glasa i izjednačavanjem pred zakonom. Pratimo li povijest tih procesa uočit ćemo niz žena različitih struka koje su se istaknule boreći se za jednakost u političkom i društvenom smislu. Do raspada Austro-Ugarske Monarhije ženski pokret predvodile su učiteljice ili predstavnice društvene elite.⁴ Među učiteljicama ističu se Marija Jambrišak i Milka Pogačić boreći se za jednake uvjete rada i izjednačenje učiteljskih primanja s muškarcima. Pokretu su se priključile i književnice Dragojla Jarnević i Jagoda Truhelka, slikarice Slava Raškaj i Nasta Rojc te književnica i prva profesionalna novinarka Marija Jurić Zagorka, potom književnica i publicistkinja Zofka Kveder i druge. Iako kao žena tada nije imala nikakva politička prava, kritički tekstovi Marije Jurić Zagorka bili su predmet rasprave na brojnim saborskim sjednicama. Tijekom 1917. upućuje zahtjev za pravom glasa žena Hrvatskom saboru, uz podršku Stjepana Radića i Hrvatske seljačke stranke.⁵ Ženski se pokret dinamizira u vrijeme nastanka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kada surađuje sa ženskim organizacijama na široj jugoslavenskoj razini i u inozemstvu. Tada je osnovana prva feministička organizacija *Ženski pokret* koja je izdavala i svoj istoimeni časopis.⁶

Pratimo li uključivanje žena u studij medicine ili pak njihovo zapošljavanje, uočit ćemo da im nije bio olakšan pristup ni medicinskom obrazovanju ni kasnijoj edukaciji i afirmaciji kroz rad. Tomu je pridonijela i činjenica nepostojanja preduvjeta za njihov upis na visokoškolske ustanove, budući da je tek 1877. dozvoljen upis prvoj djevojci u Gornjogradsku gimnaziju u Zagrebu. Ženski licej u Zagrebu osnovan je 1892., a djevojačka gimnazija tek 1895. godine. Hrvaticama je studij medicine bio moguć u Njemačkoj i Švicarskoj i to samo ako su maturirale u tim zemljama, te u Austriji, pod uvjetom da su bile austrijske državljanke.⁷ Čak i ako su svladale navedene prepreke, povratak u domovinu nije podrazumijevao i mogućnost njihovog zapošljavanja.⁸ Formalno je ženama u Hrvatskoj bilo dopušteno otvoriti vlastitu ordinaciju i samostalno raditi već od 1903. godine, no ni te formalne uvjete nije bilo moguće zadovoljiti. Naime, liječnicama nisu bile pri-

znate diplome švicarskih i njemačkih medicinskih fakulteta na kojima su većim dijelom studirale, a na našem području još nije bilo medicinskog fakulteta koji bi bio nadležan nostrificirati njihove diplome. Ne čudi stoga činjenica da je upis studentica na medicinski fakultet u Zagrebu bio i jedan od argumenata kojim se služi Milan Rojc kako bi potaknuo njegovo što skorije otvaranje: *...danas se više Hrvatica posvetilo doktoratu medicine, i da vrlo lijepo i uspješno u praksi djeluju. Raspršena je ona bojazan da se ne bi htjelo tražiti ženskoga liječnika, što više ima općina koje danas imadu kao općinske liječnike ženskinje.*⁹ Ipak, unatoč svim birokratskim nelogičnostima i očividnoj neravnopravnosti u kojoj su se doktorice medicine nalazile, među predstavnicama koje su se zalagale za prava žena unutar feminističkog pokreta rijetko nalazimo njihova imena. U tom smislu uočljiva je pojavnost Klare Dajčeve čiji navedeni ispravak netočnog navoda prezimena objavljen u *Liječničkom vjesniku* ne začuđuje uzme-mo li u obzir da se prvi put javila sa svojim feminističkim stajalištima već 1917. godine u časopisu *Ženski svijet* (od 1918. *Jugoslavenska žena*). Časopis je 1917. pokrenula spisateljica, publicistica i feministica Zofka Kveder, a vodila ga je do 1920. godine.¹⁰ Riječ je o članku naslovljenom *Što treba da se kaže* u kojemu Dajčeva izražava protest zbog ženske šutnje na nepravdu i obespravljenost.¹¹ U tom tekstu kritizira žensku pomirenost s općeprisutnom obespravljenošću, želeći dati poticaj u snaženju ženskog glasa:

*Društveni je život žene jadan, jer ona ide doduše usporedno s ostalima, ali rijetko se čuje njezin glas, koji bi tražio nešto općenito, spoznato, potrebno. Vidi-te, ne možete tvrditi da ona ne spoznava, tek ne diže glas, ne proglašuje i zato je u nje siromaštvo. Zašto su te žene malih plaća, namještenice trgovina, učiteljice, tvorničke radnice bijedne? Uočite ih pred sobom i reći ćete: Jer šute, jer ne traže, jer sebe ne proglasiše silom. Od onog časa kad žena bude spoznala, da je sila, kad bude shvatila, što je ona, ona ne će više biti sirotan, njezin položaj ne će više biti tako bijedan. Na njoj je da to učini. To eto treba da se kaže.*¹¹

U trenutku kada je napisala ovaj tekst Klara Dajčeva (*slika 1*) ima dvadeset godina i po svemu sudeći već se nalazi na studiju medicine u Beču. Rođena je u Zagrebu 30. svibnja 1897. u židovskoj obitelji. Otac Ljudevit bio je samostalni graditelj, a majka Tereza rođena Hermann domaćica. U obitelji je rođeno četvero djece, uz Klaru sinovi Ernest i Miroslav, koji je također bio liječnik, te kći Greta.^{12–13} Medicinu je započela studirati 1915. u Beču gdje ostaje do 1918., kada se seli na studij medicine u Prag gdje je i diplomirala 1920. godine. U knjigu promoviranih doktora Sveučilišta u Zagrebu upisana je 17. ožujka 1921.¹⁴ Nakon povratka u Zagreb radi kao sekundarna liječnica u Bolnici milosrdnih sestara, od 1924. do 1933. kao liječnica socijalnog osigu-

SLIKA 1. KLARA DAJČEVA (1897. – 1984.), LJUBAZNOŠĆU NJEZINE NEČAKINJE FILOZOFKINJE MIHAELE KARŠULIN

FIG. 1 KLARA DAJČEVA (1897. – 1984.), COURTESY OF HER NIECE, PHILOSOPHER MIHAELA KARŠULIN

ranja u Zagrebu i kao privatna liječnica u Zemunu.^{12,13} Godine 1923. nalazimo je upisanu u Zbor liječnika kao dvadesetu liječnicu ove udruge. Krajem 1941., za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, odlazi u Bosnu gdje radi na eradikaciji sifilisa. Nakon Drugoga svjetskog rata do 1957. radi kao privatna liječnica u Zagrebu, gdje umire 1984. godine.^{13–15}

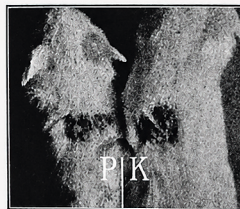
Prvi rad Klare Dajčeve objavljen u *Liječničkom vjesniku* 1921. godine

Prvi rad Klare Dajčeve naslovljen *O utjecaju adrenalina na regeneraciju tkiva* objavljen je u *Liječničkom vjesniku* 1921. godine.¹⁶ Kako je u afilijaciji uz njezino ime i prezime naveden Berlin, možemo pretpostaviti da je nakon diplome ostala još neko vrijeme u gradu svog studija na radu ili na usavršavanju. U članku opisuje eksperiment koji je napravljen s ciljem dokazivanja da su simpatički živci trofički, odnosno da imaju važan regenerativni utjecaj na zacjeljivanje tkiva. Polazište za eksperiment činili su opisi etiološki nerazjašnjenih trofoneuroza i teorije koje prema navodima Dajčeve ukazuju da sve *simpatičkotropne supstance povećavaju izmjenu tvari, kao i respiratorni kvocijent, potrošak kisika i disimilaciju uopće (disimilaciju belančevine)*. Pokusom se željela potvrditi pretpostavka da je za normalni tonus simpatičkog sustava potreban adrenalin, pri čemu se zaključuje da u dijelovima organizma koji su pod utjecajem adrenalina ozljede pokazuju ubranu tendenciju zacjeljivanja. Tekst donosi tablični protokol pokusa i tri fotografska slijeda objedinjena na čitavoj stranici u prilogu *Liječničkoga vjesnika*. Na fotografiji su prikazani bijeli miševi kontrolne i pokusne skupine iste težine, veličine i spola, kojima je u eter-narkozi izrezan komadić tkiva. Fotografije prikazuju inicijalnu fazu pokusa, tj. kružno izrezane dijelove tkiva jednake veličine, potom bolju epitelizaciju u pokusnoj skupini na drugim

Prilog „Liječničkog Vjesnika“ sv. IV. 1921.

K članku Dr. K. Dajčeve: Utečaj adrenalina na regeneraciju tkiva.

(Str. 232.)

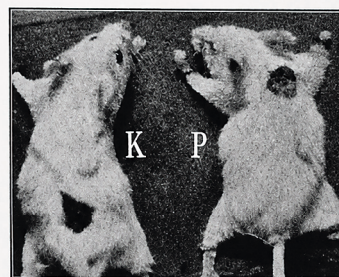
Sl. 1.

Defekti od istoga dana jednake veličine. 9. dan nakon operacije. $P < K$

Sl. 2.

Defekti od istoga dana. Pokusna životinja pokazuje bržu regeneraciju. Vrsta sera i krvi kod pokusnog defekta se nadiže i ljusti od gornjega kraja. Na kontrolnoj životinji prileži i ne odliješta se.

Sl. 3.

Defekti od istoga dana. Pokusna životinja pokazuje bržu regeneraciju. Vrsta sera i krvi kod pokusnog defekta se nadiže i ljusti od gornjega kraja. Na kontrolnoj životinji prileži i ne odliješta se.

SLIKA 2. FOTOGRAFIJE OBJAVLJENE UZ ČLANAK KLARE DAJČEVE¹⁶

FIG 2. PHOTOGRAPHS PUBLISHED ACCOMPANYING THE ARTICLE BY KLARA DAJČEVA¹⁶

dvjema fotografijama s prikazom čitavih bijelih miševa (slika 2). S obzirom na onovremene mogućnosti fotografske tehnike, fotografije su jasne i na njima je lako uočiti ono što autorica tekstom obrazlaže, tj. da je regeneracija uspješnija u pokusnih životinja. Razlike u epitelizaciji defekta tkiva primijećene su već prvih četiri do pet dana, a one su prema Dajčevoj *tako upečatljive da su vidljive i na fotografiji bez povećanja*. Istraživanje je dopunjeno i histologijom bojenjem po Malloryju kako bi se vidjelo mogu li se razlike stadija regeneracije vidjeti i u mikroskopskim rezovima. U zaključku je navedeno: *Injekcijama adrenalina daje se ubrzati tok regeneracije integumenta. To jasno izlazi iz makroskopskoga promatranja i potvrđuje se u mikroskopskoj slici.*

Početkom 20. stoljeća adrenalin je prolazio testiranja za liječenje različitih bolesti, od spekulativne uporabe s početka 20. stoljeća do provjerenog lijeka koji se danas nalazi na popisu esencijalnih lijekova Svjetske zdravstvene organizacije, posebno za anafilaksu i kao komponenta napredne životne podrške održavanja života odraslih (ACLS).¹⁷ Uzmemo li u obzir da adrenalin ubrajamo među najranije otkrivene hormone (1901.), da je kemijski sintetiziran 1904., a da je kao neurotransmiter koji se oslobađa putem simpatičkih živaca prepoznat u

razdoblju 1914. – 1920.,¹⁸ pokus Klare Dajčeve pripada u aktualne onovremene dosege te ranu dokumentaciju eksperimenta na pokusnim životinjama. U kontekstu vremena u kojem je napravljen predstavlja model suvremenog pristupa istraživanju uz preciznu dokumentaciju svih njegovih faza i priloženu fotografiju.

S obzirom na ovaj njezin istraživački i autorski početak moglo se očekivati da će ova liječnica nastaviti svoju karijeru posvećujući se temeljnim medicinskim znanostima, međutim dogodio se zaokret u njezinoj karijeri u drugačije područje. Naime, kao diplomirana liječnica Dajčeva je još neko vrijeme ostala u Berlinu, otkuda je i poslala navedeni članak u uredništvo *Liječničkoga vjesnika*. U Berlinu se istovremeno susrela s učenjem Rudolfa Steinera, svjetski poznatog antropozofa, koji je na nju ostavio snažan utisak te potaknuo njezin daljnji razvoj u antropozofskom smjeru. Jednako snažan utisak Steiner je učinio i na Stanislava Župića, Klarinog suvremenika, a kasnije i supruga, poznatog neuropsihijatra i upravitelja Psihijatrijske bolnice Vrapče u Zagrebu. Ponesen idejama utemeljitelja antropozofije, Župić je 1924. u Beogradu osnovao Jugoslavensko antropozofsko društvo koje je kasnije pod nazivom *Marija Sofija* premješteno u Zagreb, gdje djeluje i danas. U Hrvatskoj je Stanislav Župić prvi aktivno primijenio homeopatiju još 1920., a u Psihijatrijskoj bolnici Vrapče provodio je homeopatiju uz klasičnu terapiju psihijatrijskih bolesnika.¹⁹

Nakon prvoga objavljenog članka u *Liječničkom vjesniku* Dajčeva nastavlja s objavljivanjem više članaka, od kojih čak pet 1925. godine. Riječ je o devetom broju ovoga časopisa koji je uredio Stanislav Župić, a koji je bio posvećen antropozofskoj medicini, budući da je te godine umro Rudolf Steiner. Njezina dva dulja teksta potpisana su punim imenom i prezimenom, a tri kraća samo inicijalima K. D. Dulji tekstovi naslovljeni su: *O temeljima antropozofske farmakologije*, *Suvremeni problemi u svijetlu antropozofski orjentirane medicine*, a kraći *Liječenje kroničnih endometritida i gnojnih upala ženskih spolnih organa*, *O neurozi srca* (*Preparat br. 82*) i *Liječenje ishiasa i neuralgija*. Godine 1928. u istom je časopisu Dajčeva-Župić objavila članak *O liječenju bakrom*. Vidljivo je dakle da su daljnji interes i njezine kasnije objave bile posvećene nekonvencionalnim aspektima liječenja kojima će se baviti u sklopu svoje privatne prakse u Zagrebu. Prikaz tog segmenta njezinoga rada opisali su Luka Boršić i Ivana Skuhala Karašman²⁰ pa on neće ući u okvir ovoga članka.

***Da ne bude više toliko žena,
koje su čekajući brak zakrčljale dušom
– napisi Klare Dajčeve o položaju žena***

Ni kao liječnica Klara Dajčeva ne posustaje u svom angažmanu unutar feminističkog pokreta, pretežito objavljujući svoja razmišljanja vezana uz neravnopravni

položaj žena u društvu. Svoje opsežne tekstove koji izlaze u nastavcima objavljuje u časopisu *Ženski pokret* koji je izlazio od 1920. do 1938. godine. Izdavač časopisa bilo je *Društvo za prosvjetljenje žene i zaštitu njenih prava*, osnovano 1919. u Beogradu, zatim u Sarajevu, a nakon toga i u drugim centrima novoformirane države, u Ljubljani i Zagrebu. Bio je to prvi profilirani jugoslovenski feministički časopis koji se postupno oblikuje u najdugovječniji feministički časopis regije prve polovine 20. stoljeća. Predstavljao je platformu na kojoj su se okupljale suradnice iz svih dijelova Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije, kao i iz različitih područja i struka.²¹ Tekstovi su tiskani na srpskom, hrvatskom i slovenskom jeziku te na ćirilicom i latiničnom pismu. Prvi tekst Klare Dajčeve u ovom časopisu naslovljen je *Žena i o slobodi žene*.²² Već u ovom tekstu osvrće se na borbu za ravnopravnost žena u ekonomskom smislu kao na prvu fazu te borbe nakon koje dolazi, prema njezinom mišljenju, *borba za duševnu slobodu*. Koji su bili njezini motivi za odluku o priključivanju feminističkom pokretu opisuje u jednom od svojih članaka:

*Sjećam se predamnom je ležalo slobodno zvanje, koje mi je moglo obezbijediti moralnu i materijalnu slobodu. Shvaćala sam razliku svojega položaja i položaja tolikih drugih koje su zapravo živjele svezanih ruku. I činilo mi se da je trebalo pričati o slobodi i pravu na ljubav svima, da ne bude više toliko žena, koje su čekajući brak zakrčljale dušom i kojima se činilo kad su umirale, da ih je život prevario o njihov vlastiti život. S tim uvjerenjem sam zašla među žene.*²³

Dajčeva smatra da žena treba spoznavati i razvijati individualnu i socijalnu svijest o sebi kao društvenoj jedinici. Ulogu žene vidi u radu za društvo, tj. cjelinu, a na tom razvojnem putu žena mora shvatiti da su njezina narav i sposobnosti vrijednost za sebe. U realnosti situacija nije takva pa žene opisuje kao iscrpljene i sputane te stoga još uvijek preslabe u borbi za vlastitu poziciju:

*Danas su žene umorne. U većini slučajeva nalaze se u onoj krizi, koju je u njihovom duševnom životu izazvala borba za hljeb i osamljeni ograničeni položaj u koji ju zvanje postavlja. Da ovakove udju u zvanja, njihov bi ulazak ostao bez posljedica, bilo bi kao da i nijesu ušle. Bilo bi samo nekoliko mišica više i inače ništa. Kad se provede ono unutarnje oslobođenje, onda će ženin rad značiti slijedjenje svoga smjera, onda će ona biti uz sve one, koji će slijediti smjer života. Takova će onda predočavati novu silu, koja će sigurno ostaviti svoj trag.*²³

Konstatacijom *danas su žene umorne* Dajčeva se poigrava fiziološkim aspektom stanja žena rabeći ga simbolički u promišljanju psihološkog i egzistencijalnog iscrpljenja. Naglašava pritom jaz između formalne emancipacije i stvarne egzistencijalne slobode identificirajući krizu ženskog subjektiviteta. Ta kriza je uzro-

kovana ekonomskom nužnošću rada i istodobnom izolacijom unutar profesionalnih struktura koje ženama ne omogućuju samoostvarenje. Površna integracija žena u sferu rada ne pruža zadovoljavajući učinak bez unutarnjeg oslobođenja, čime Dajčeva anticipira kasnije egzistencijalističke i feminističke teorije, posebno u naglasku na autentičnosti i integraciji rada i identiteta.

Članci Klare Dajčeve nastavljaju se iz broja u broj te je sveukupno u razdoblju 1924. – 1925. u *Ženskom pokretu* objavila deset tekstova. Prvih nekoliko nastavaka izlazi pod zajedničkim naslovom *Žena*, s podnaslovima vezanim uz temu o kojoj će pisati u svakom pojedinom nastavku. Drugi nastavak nosi podnaslov *O kritici života kojim danas žena živi*, u kojemu problematizira šutnju žena kao središnji fenomen njihova društvenog položaja. Šutnja se pritom ne prikazuje kao individualni nedostatak, već kao posljedica uvjeta u kojima se žene nalaze, a koji istovremeno onemogućuju razvoj njezine autonomne svijesti i kolektivnog djelovanja. Postavljajući pitanje zašto žene ne podižu glas, autorica nudi višeslojno objašnjenje koje uključuje egzistencijalnu iscrpljenost uzrokovanu ekonomskom borbom, socijalnu obespravljenost te nedostatak unutarnje emancipacije.

Smatra nadalje da se ženama nalaže moral kao bezuvjetni zakon za koji nalazi obrazloženje u državnim politikama: *Državi je osnov porodica. Dajući ženi pravo na slobodnu ljubav, dala bi joj se ujedno mogućnost da ruši državu, jer se tom dozvolom ruši porodica. Čovjek je stvorio zakon o vezanom stvaranju novih naraštaja da sačuva organizaciju jedne cjeline, koja će davati osnove državi.*²³

Dajčeva dakle naglašava da je normativna regulacija reproduktivnih odnosa rezultat društvene potrebe za očuvanjem kontinuiteta i organizacije zajednice. Iznosi funkcionalistički argument prema kojemu je obitelj temelj društvene i državne strukture, a njezina destabilizacija, primjerice kroz koncept *slobodne ljubavi*, dovodi u pitanje stabilnost države. Njezin tekst dakle podvlači raspravu o odnosu između modernizacije, rodnihi uloga i društvene stabilnosti, pri čemu žena postaje ključnim nositeljem toga konflikta između privatne autonomije i javne funkcije. Emancipacija žena, posebice njihovo uključivanje u profesionalni život bez suštinske promjene njihova položaja, dodatno potiče pasivnost. Kao rješenje ističe potrebu za *unutarnjim oslobođenjem*, koje bi omogućilo integraciju identiteta i djelovanja te transformiralo ženu u aktivni društveni subjekt. Tekst tako predstavlja rani doprinos feminističkoj i egzistencijalnoj analizi šutnje kao društveno uvjetovanog fenomena. Polazeći od činjenice da ženino pravo na rad i ekonomska neovisnost imaju smisla tek kad žena postigne mogućnost da svoj život oblikuje kao osoba i čovjek, Klara Dajčeva nastavlja: *Kad bi ona sebi mogla da kaže, da nije vezana uz slučaj hoće li naći druga, s kojim će osnovati brak, jer da i sama ima svoj rad i svoje zvanje, s kojim će odhraniti*

*svoje dijete. Jedino tako mogla bi ona da radi s oduševljenjem, znajući da živi potpuni život, i onda ne bi na nama ženama ležala ona užasna i teška svijest, da smo ušle u privredno zvanje zato, jer je to bila ekonomska nužda, i da radimo zato da ne umremo od bijede.*²⁴

U dijelovima teksta koje objavljuje nalazimo i potvrdu feminističke pozadine njezinog otpora vezanog uz neispravno navođenje njezinog prezimena u *Liječničkom vjesniku*. Suprotstavljajući se argumentu administrativne nužnosti, ukazuje na činjenicu da je preuzimanje muževog prezimena simbolički čin koji označava nesamostalnost žene te tumači hijerarhijski odnos unutar braka:

*Ali u tome, da žena stupajući u brak preuzima mužovo ime, leži neko simbolično značenje. I taj simbol ne znači samo pripadnost toj familiji, koja se osniva, nego i po postanku i po svim poslasticama, koje iz te činjenice slijede očito je, da se je tu htelo naglasiti stanovište ženine nesamostalnosti. Kad mjenjanje imena ne bi u sebi sadržavalo nešto simboličko, kad ne bi značilo i prevlast i vlasništvo, onda bi iz toga logično slijedilo, da je svejedno tko primi čije ime, i da bi djeca kad bi na pr. bila ženska mogla nositi i majčino ime. A takvo uređenje ne bi krnjilo cjelinu jednoga braka. Simboličnost napokon ulazi dalje iz zakona o pravu na djecu. Ako dodje do rastave, djeca pripadaju ocu, muška iza 4-te, a ženska iza 7 godine. Obrazloženje toga zakona navodi kao uzroke to, da se je zakonom htjelo da obezbudi budućnost i odgoj djece. Pa kad bi bilo i to, i kad bi takav razlog bio zaista jedini, još bi uvijek on značio okrutnost prema ženi.*²⁵

Razmatrajući pravne norme koje reguliraju prezime žene u braku i pravo na skrb nad djecom, Dajčeva ukazuje na njihovu duboku simboličku i društvenu ulogu. Povezivanjem ovog pitanja s pravnim reguliranjem skrbništva nad djecom pokazuje kontinuitet pravne subordinacije žene, pri čemu čak i formalno neutralni zakoni proizvode asimetrične i za ženu nepovoljne posljedice. Tekst time predstavlja rani primjer kritičke analize sustava koji strukturira rodne odnose i ograničava žensku autonomiju.

Pa ipak, u razmišljanjima o ženskom pokretu Dajčeva ne polarizira radikalno odnos spolova, smatrajući da bi smjer borbe za ravnopravnost trebao izbrisati staleže i društvene slojeve te da treba biti usmjeren prvenstveno prema ljudskim pravima:

*Taj pokret, koji će nadoći, ne će onda imati onu lozinku rata protiv muškarca, koji današnjem feminizmu često oduzima etičku veličinu. Imat će naglašeno ono opće ljudsko za čim se ide, i što će ženi donijeti ono unutarnje oslobođenje. Jer zadnji cilj cijelog razvoja žene je taj da muškarcu bude drug u nastojanju oko oslobođenja čovjeka uopće. Oni doduše idu dvjema putevima, ali im se putevi moraju sastajati na jednoj tački.*²⁶

Ne zagovarajući konfliktni model odnosa između spolova karakterističan za dio tadašnjeg feminizma, Dajčeva zagovara usmjerenost prema univerzalnom „općem ljudskom“, pri čemu emancipacija žene postaje sastavnim dijelom šireg projekta oslobođenja čovjeka. Ključnu ulogu pritom ima koncept „unutarnjeg oslobođenja“, koji označava razvoj autonomne i autentične svijesti. Odnos između žene i muškarca definira se kao partnerski i komplementaran, pri čemu oni slijede različite razvojne putove, ali se susreću i zajedničkom cilju. Ovaj pristup predstavlja oblik relacijske emancipacije, koja nastoji pomiriti individualnu slobodu i društveno jedinstvo, te anticipira kasnije humanističke i egzistencijalne koncepcije roda i slobode.

Sukladno tomu, Dajčeva otvara prozor optimizmu smatrajući da put do ravnopravnosti ipak nije dalek:

Mnogo je toga već postignuto treba još samo postaviti načelo i da ono prođe kroz društvo. Jer to načelo ima etičku snagu i sve one borbe, koje su imale u sebi etičku snagu pravednosti uvijek su napokon uspjele. A na svijest o načelu slobode i dostojanstva čovjeka riješit će se i žena svoje bijede. Nije moguće da bude drugačije.²⁷

Osnovna obilježja feminističkih razmatranja Klare Dajčeve temeljena su na sintezi biološkog, psihološkog i društvenog i prožeta su temeljnim odrednicama liječničkoga poziva. Njezin pristup i analiza položaja žene slijedi okvir medicinske dijagnostike, u kojoj se simptomi poput umora i šutnje interpretiraju kao manifestacije dubljih društvenih i psiholoških uzroka. Koncept *unutarnjeg oslobođenja žena* na kojem inzistira može se tumačiti analogijom pojmu zdravlja, shvaćenog ne samo kao odsutnost bolesti, nego kao stanje sveukupnosti biološkog i društvenog blagostanja. Istodobno, njezino odbacivanje konfliktnog modela feminizma i naglasak na komplementarnosti spolova odražavaju medicinski ideal ravnoteže i harmonije sustava.

Diskusija

Liječnički vjesnik od samih početaka izlaženja uključuje informacije o liječnicama članicama Zbora liječnika, otvarajući svoje stranice i njihovim aktualnim objavama. Ipak, retrospektivne analize njihove nazočnosti i doprinosa javljaju se relativno kasno. Prvu sustavniju analizu pojavnosti žena u hrvatskom medicinskom kontekstu objavila je sedamdesetih godina prošloga stoljeća prva profesionalna povjesničarka medicine Biserka Belicza.²⁸ Historiografski prikazi kasnijih autora slijedili su put razotkrivanja pojavnosti žena u medicini kronološki, baveći se njihovim doprinosom na određenom regionalnom ili pak strukovnom području.^{29–37} Prvi članak Karoline Milobar te niz njezinih kasnijih objava rasvijetlio je ulazak ženskim autoricama u hrvatsku medicinsku publicistiku.³⁸ Navedeni članci pridonijeli su rasvjetljavanju okolnosti i

položaja liječnica s obzirom na njihovu edukaciju i zapošljavanje te boljem razumijevanju daljnjeg razvoja njihovih karijera u struci. Pojedini autori, s druge strane, naglašavaju izostanak napisa o tome kako ih je doživljavala javnost ili pak medicinska zajednica.⁷ Istovremeno s tim prazninama javljaju se i one koje se odnose na stajališta naših liječnica vezana uz mogućnost zapošljavanja u domovini, problematiku vezanu uz razvoj karijere, njihova razmišljanja vezana uz poziciju žena u društvu i slično. Utvrđujući nevidljivost žena kao povijesnih subjekata u kolektivnom sjećanju, Lydia Sklevicky naglašava potrebu raspoznavanja javnog odnosno političkog djelovanja žena, pri čemu se podrazumijeva otklon od dominantnih paradigmi historiografije i snažnije uključivanje ženske svijesti.³⁹ Kada govorimo o povijesti feminističkoga pokreta u Hrvatskoj, literatura ističe sudjelovanje žena ponajprije iz učiteljskih, književnih, umjetničkih i novinarskih krugova, redovito bez spomena liječnica. Valja pretpostaviti da je taj fenomen posljedica nedovoljne istraženosti njihovih života prije nego li njihove šutnje ili isključive usredotočenosti na medicinski interes. Uzmemo li u obzir da je razdoblje međuraća iznjedrilo intenziviranje pogleda na društvo kao ključni čimbenik u prevenciji i liječenju bolesti te da koncept socijalne medicine prihvaćaju i provode mnoge liječnice, argument njihovog otklona od problematike društvenog položaja žena postaje još neuvjerljivijim. Rasprave o položaju i ulozi žena kroz medicinski kut gledanja već su naime u to vrijeme aktualne u argumentacijama liječnica poput Alette Jacobs, Marie Stopes i Madeleine Pelletier, koje razvijaju pokrete za društvenu jednakost iz medicinske pozicije utemeljujući suvremeno razumijevanje povezanosti zdravlja, tijela i ženskih prava.^{40–42} Napisi Klare Dajčeve približavaju se formiranju upravo takvoga ranog feminističkog diskursa⁴³ aktualnog kod navedenih i u literaturi isticanih liječnica na međunarodnoj razini, razotkrivajući njezin feministički aspekt kao jedinstven unutar još uvijek nedovoljno istraženog korpusa hrvatskih liječnica.

Zaključak

Premda je izostavljen u svim prethodnim primarnim izvorima o ovoj liječnici, članak Klare Dajčeve *O utjecaju adrenalina na regeneraciju tkiva* objavljen 1921. u *Liječničkom vjesniku* prikazan je u ovom radu kao prvijenac uključivanja žena u eksperimentalne i vizualne objave ovoga časopisa. Istaknuto je medicinsko obrazovanje ove liječnice kao polazište u feminističkoj kritici društvenih nejednakosti u njezinim tekstovima objavljenim u časopisu *Ženski svijet* i *Ženski pokret*. Premda su na međunarodnoj razini u to vrijeme liječnice itekako uključene u borbu za ženska prava, povezivanje medicinskih aspekata s promišljanjem emancipacije žena Klare Dajčeve ubrajamo u rijetke iskorake na regionalnoj razini. Taj istraživački

potencijal zasigurno otvara nova promišljanja za utemeljenje povijesti medicine s naglaskom na jačanju kritičkoga pristupa unutar zanemarene perspektive hrvatskih liječnica.

INFORMACIJE O SUKOBU INTERESA

Autorica nije deklarirala sukob interesa relevantan za ovaj rad.

INFORMACIJA O FINANCIRANJU

Za ovaj članak nisu primljena financijska sredstva.

DOPRINOS AUTORA

KONCEPCIJA ILI NACRT RADA: SFF

PRIKUPLJANJE, ANALIZA I INTERPRETACIJA PODATAKA: SFF

PISANJE PRVE VERZIJE RADA: SFF

KRITIČKA REVIZIJA: SFF

LITERATURA

1. Fatović-Ferenčić S. *Liječnički vjesnik* – medicinska komunikacija i memorija struke. Zagreb: Hrvatski liječnički zbor; 2022.
2. Krznarić Ž, Fatović-Ferenčić S. Poruke iz prošlosti: govori predsjednika liječničkog zbora. Monografija posvećena 150. obljetnici Hrvatskoga liječničkog zbora. Zagreb: HLZ; 2025.
3. Dajčeva K. Ispravak. *Liječ Vjesn* (Staleški). 1923;45(9):179.
4. Ograjšek Gorenjak I. Ženska povijest na valovima feminizma. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*. 2022;54:165–200.
5. Šinko M. Politički angažman Marija Jurić Zagorka i pitanje ženskog prava glasa. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*. 2011;43(1):189–210.
6. Božinović N. Ženski pokret između dva svjetska rata. *Sociologija*. 1996;38(3):389–401.
7. Kolić M. Liječnice i farmaceutkinje u Bansknoj Hrvatskoj. *Povijesni prilozi*. 2025;68:207–44.
8. Belicza B. Medicinski fakulteti, liječnička društva i prve hrvatske liječnice. *Gazophylacium*. 2003;(3–4):5–22.
9. *Rasprava o medicinskom fakultetu u hrv. saboru CXLVII sjednica sabora dne 26. siječnja 1917*. *Liječ Vjesn*. 1917;39:45–8.
10. Ograjšek Gorenjak I. Ženski časopisi i oblikovanje feminističkog diskursa u Hrvatskoj početkom 20. stoljeća. U: Feldman M, ur. *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; 2004, str. 111–30.
11. Dajčeva K. Što treba da se kaže? Ženski svijet. 1917;1(2):76–8.
12. Dajčeva-Župić, Klara. Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža; 2026. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/dajceva-zupic-klara> [Pristupljeno 12. travnja 2026.].
13. Dajčeva-Župić, Klara. Židovski biografski leksikon [Internet]. Dostupno na: <https://zbl.lzmk.hr/?cat=4> [Pristupljeno 12. travnja 2026.].
14. Vučak I. Dr. Klara Dajčeva (1897–1984). *Feministkinja, antropozofkinja i homeopatkinja*. *Liječn Nov*. 2015;15(136):71.
15. Kovač V. Jake žene. Židovke koje su ušle u hrvatsku leksikografiju. *Novi Omanut*. 2016;22(1):13.
16. Dajčeva K. Utjecaj adrenalina na regeneraciju tkiva. *Liječ Vjesn*. 1921;43(4):232–36.
17. Soar J, Böttiger BW, Carli P, Couper K, Deakin CD, Djävrv T i sur. European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2021: Adult advanced life support. *Resuscitation*. 2021; 161:115–51.
18. Ball CM, Featherstone PJ. The early history of adrenaline. *Anaesth Intensive Care*. 2017;45(3):279–81.
19. Lecher-Švarc V, Radovančević Lj. Dr Stanislav Župić (1897–1973) – osebujna ličnost hrvatske psihijatrije. *Acta Med Hist Adriat*. 2011;9(1):101–12.
20. Boršić L, Skuhala Karasman I. Klara Dajčeva Župić i antropozofska medicina. U: Dujčić L, Grdešić M, Cocha S, Dremel A, Prlenda S, ur. *Crni kabinet: obrazovanje, zdravlje i rod*. Zagreb: Centar za ženske studije; 2024, str. 176–84.
21. Malešević M. „Ženski pokret“ – feminističko glasilo između dva svjetska rata. U: Niškanović M, ur. *Žensko: etnografski aspekti društvenog položaja žene u Srbiji*. Beograd: Srpski genealoški centar; 2007, str. 9–40.
22. Dajčeva K. Žena i o slobodi žene. *Ženski pokret*. 1924;5(5–6):218–27.
23. Dajčeva K. Žena. O kritici života kojim danas žena živi. *Ženski pokret*. 1924;5(8): 319–24.
24. Dajčeva K. Žena. Žene su svoju ekonomsku neovisnost skupo platile. *Ženski pokret*. 1925;6(2):62–72.
25. Dajčeva K. O zakonima, koji poriču da žena ima svoju vlastitu, zapaženu slobodnu volju. *Ženski pokret*. 1925;6(7):251–8.
26. Dajčeva K. O jednom pokretu koji će sigurno nadoći. *Ženski pokret*. 1925;6(4):149–53.
27. Dajčeva K. O zakonima, koji poriču da žena ima svoju vlastitu, zapaženu slobodnu volju. *Ženski pokret*. 1925;6(8):286–9.
28. Belicza B. Prve hrvatske liječnice. *Liječ Vjesn*. 1970;92(10): 1187–97.
29. Belicza B. Analiza studenata upisanih u prvi semestar Medicinskog fakulteta u Zagrebu od god. 1917. do god. 1967. sa posebnim osvrtom na socijalnu strukturu i spol. *Radovi Medicinskog fakulteta u Zagrebu*. 1972;20:5–30.
30. Žuškin E, Piasek M, Piasek G, Šarić M, Mustajbegović J, Sušec T. Žene i medicinsko umijeće – povijesni ogled. *Liječ Vjesn*. 2006;128(3–4):114–21.
31. Habek D. Prve liječnice u Bjelovaru: porodničarka i kirurginje. *Liječ Vjesn*. 2009;131(5–6):155–60.
32. Hofgräff D, Fatović-Ferenčić S. Uloga i doprinos Desanke Ristović (1882–1968) razvoju Školske poliklinike u Zagrebu (1925–1941). *Anali*. 2013;28:9–23.
33. Vučak I. Tko je bila prva liječnica u Dalmaciji? *Liječn Nov*. 2024;24(234):70–2.
34. Habek D. Prve hrvatske liječnice: prilog dosadašnjim spoznajama (I). *Liječn Nov*. 2023;23(223):70–1.
35. Habek D. Prve hrvatske liječnice: prilog dosadašnjim spoznajama (II): prve tri hrvatske kirurginje (I). *Liječničke novine*. 2023;23(224):71–3.
36. Habek D. Prve hrvatske liječnice: prilog dosadašnjim spoznajama (II): prve tri hrvatske kirurginje (II). *Liječn Nov*. 2024; 24(226):72–4.
37. Habek D. Prve hrvatske liječnice: prilog dosadašnjim spoznajama (III): prve tri hrvatske kirurginje (III). *Liječn Nov*. 2024; 24(227):76–7.
38. Fatović-Ferenčić S, Krznarić Ž. Karolina Milobar – prva licencirana liječnica i prva autorica na stranicama *Liječničkog vjesnika*. *Liječ Vjesn*. 2024;146(11–12):444–52.
39. Sklevicky L. Konji, žene, ratovi: izabrani radovi. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; 1996.
40. Feinberg H. The Life and Activism of Aletta Jacobs. *J Wom Hist*. 2009;21(2):180–4.
41. Cook H. The Long Sexual Revolution: English Women, Sex and Contraception 1800–1975. Oxford: Oxford University Press; 2004.
42. Sowerwine C. Activism and Sexual Identity: The Life and Words of Madeleine Pelletier. *Le Mouvement Social*. 1991; 157:9–32.